

יין-עגבים חומר בקנקנו

בספר-שיריו החדש מזווג אשר רייך סדר ונשים. התוצאה השירית היא פרק מקורי בסוגיית כלאיים

מאת זיוה שמיר

אשר רייך: „סדר נשים“ (שני מחזורי שירים), הוצאת עכשיו, תש”ס, 72 עמ’.

על גבי השער — איור מאת עודד פיינר גרש, בסגנון ה„ינגוודסטיל“, ובו אשה מהודרת וגדולת מידות מזיחה את כובעה, ספק במחווה אלגאנטית, ספק במעין תנועת הצדנה גברית.

כבר בכותרת ובאיור הנלווה לה טבוע ציין-סגנון, המאפיין את הספר כולו: תערוך בת-הכלאים המזוזה שבין יסודות נוגדים ומתנגשים: כותרת תלמודית ולמדנית, המתנגשת התנגשות אירונית עם תוכן אירוטי ומיני, ומערכת לשון חכמים עם לשון מת-חכמים; אילוסטראציה בנוסח בירדסלי, אך כזו שמתאריה אינם גולשים ואלגאנטיים, כמיתארי האיורים הדקוראטיביים של רא”

אשר רייך

שח המאה, כי אם מרוסקים ומקוטעים ומשהו מחוספס ואלים עולה מהם; תמונת שעטנו בצבעי התום והטומאה של אשה חופשית ומשפחרת, היוצאת לציד, ולמעשה אינה אלא כבולה מן החומש ולמטה לקרקע, במין אביזר חידתי וסוגסטיבי (מעין חגורת אפ-רודיטה?), המותיר הרבה לדמיונו של ה-מעין.

● על גגות וגעגועים

צריך משורר למידה רבה מאד של בשלות וביטחון, גם בתקופה מתירנית שבה כל הסייגים נפרצו כביכול, לצאת בספר שכולו „ארס ארוטיקה“, שהרי, ככל שהוא מסתיר מאחורי טפחיים של משחקי-מלים ותחבולות שגינה, הריהו מעז גם וחושף טפח מנשמת ומרהורני.

„סדר נשים“ הוא ספר חושפני וכן, המגלה לקורא את שמשוררים רבים מסתירים מעיני הקורא בתדרי חדרים, מתוך כבילות לכללי דקורים תברתי: דברים שבינו לבינה, הזיות שבצינעה, תשוקות ועילוסים, אהבות ואכזות. אחת ממילות המפתח של הקובץ היא המלה „געגועים“, המציינת איזה מצב של אי-שקט ודוידריום נצחי, שאינו יודע נחת ומרגוע. מלת-מפתח אחרת היא המלה „גגות“, שעליהן מתרחשים כמה משעשועי אהבה החשאים שבספר, ושתי המלים ביחד יוצרות צירוף אליטראטיבי, האופייני לשיח רתו של אשר רייך. השיר „אשה רזה“, למשל, רצוף אליטראציות ומצלולים, כגון „מקיצה ממצוקותיה“, „יצעה מיגונות“, „מריחה מערירות“, „עד שרחמי נכמרים על רחמה“. האשה הרזה, מוכת המירמה, נקראת כאן באורח אירוני „רזה“ (שמה נגזר מן המלה „אמת“), והיא דובר משים עצמו כמי שפוקד עקרות ונשים-ערירות ופקר מגופו לשעה קלה ובה בעצמו תיה, כדבש או כאש שבאו בעצמות הנביא. גם השיר „הוא נתן ליום שלי את ברכתו“ גדוש אליטראציות לרוב, כגון: „גל געגועים“, „זמן זימה“, „הנמנום הנעים“, „הרינה הרעננה“, וכמוהו השיר „מן הטיילת“ („זונה זוה“, „לילה לאה“, „מתוך מתני בהמתנה“, „ציידת בצעדיה“ וכד’).

אשר רייך מתלב גם קאלאמבורים ושעשועי שגינה למיניהם, במסורת אברהם שלונסקי ונתן זך. גיב האריות הופך כאן לגיב ערוד רותה“ של אשה בודדה; השמים וכל צבאם משנים ציבעם והופכים ל„הרקיע וכל צבעיו“ („נערה מתייפה לפני ראיי“) והאשה העוברת בעולמו הפרטי של הדובר, כשבת כובשים הפושט על הארץ ומותירה ללא מתום, משאירה אחריה דממה חרוכה (סינסתזיה על משקל „אדמה חרוכה“) ומעברת בו סרה (על משקל „מדברת בו סרה“), כאילו מתחלף סדר המינים, והאשה היא הכובשת והמעברת ועל הגבר הנכבש עוברת שנה מעוברת.

אך מעבר להתחכמויות ולמשחקי לשון נופל-על-לשון, עולה בשירתו של אשר רייך תמונת עולם מטאפיסית, לפיה תורגת האשה, הספציפית או הדמיונית, מממדיה הטבעיים ולובשת לעיתים ממדים קוסמיים, כמו בפז”אימה „ארכימדה“, שבה גופו של הדובר נט”רף „סחרחר ונסחף ונטרף עד קווי המרידיאן“, מאולף מ„גופה המגולף“ של אהובה כמו מיתית. בעולמו של אשר רייך האשה אינה אלא בבואה מוקטנת לאובייקטים אירוטיים גדולי-ממדים, כמו ערים ומחוזות ארץ. למשל, שירו היפה „חיפה בחורף“, שאינו מרבה בשעשועי שגינה, מעמיד בדרך הסכניית ומרומזת תמונה נאה וסובטילית, הנעדרת אומנם סערת אהבה וחמדת בשרים כבשירים אחרים, אך עולים ממנה בעקיפין געגועים לביא האביב, עונת האהבה, וליקיצתו של הפרפר הרדום מבין עלי השיחים הלחים מגשם:

חיפה בחורף היא התוך עץ יפני
שם מצפה לי משי הגשם, הנה בגשמים
לבנין הכרוב נקדם לו בשיחים הלחים
ומן השלוליות שלל הזיות עולות כאד
עם עזנת עננים חיפה בחורף מרחפת באויר
וקאפק הוא לפעמים מפרש עשוי נר ארו
כפצע כבטן קעיר בא ערב רבב שמיש.

שיר זה, המנהל מעין דיאלוג סמוי עם שיר תל-אביבי בעל נוף גשום מפרי-עטו של מאיר ויזלטיר, הוא גם שיר געגועים של משורר ירושלמי, המתגורר בתל-אביב, אך מגלה כמיהה דווקא לחיפה הזרה, כבמעין הויה אירוטית לאשה בלתי מוכרת.

גם השיר הקצרצר „תיאור מתוך“ הופך את תמונת הנוף הגשומה לאשה חשוקה ואת האשה ליישות טופוגראפית, לארץ שבבילים בעלמים לה, גבעות ורכסים:

בלי ברקים, בלי רעם / אל חור גופה
נבלע ענן / והגשם ירד וירד / על שריה /
על בטנה / שבבילים הנמשכים לער /
על מלוא צבעיו / עלה הקשת / מבין ירכיה.

תמונת עולמו של אשר רייך חצויה בין ההדוניזם האפיקורי, המזכיר לעיתים במשהו את עולמו של אלכסנדר פן, ובין כבילות ל„קוד“ מוסרי, חילוני אומנם, אך כזה הנאחז בדרך-קבע בסקראלי ובריטואלי („שדים לה כאהל החושן“, „שיעול התמיד כקורבן“), ועל כן משתרבות לעיתים לשיריו גם שור-רות, שטעם ארכאי מעט וכמו-מליצי מתלווה אליהן, ובנוסף מכתמי החוכמה הנאים של שטיינברג ופיכמן:

לא עם הכבולים בתאוה למצוא
ביטחון באל
גיל הגעגועים גיל-ביניים כמו תוגה
חדשה
והמית הנפש לגוף היא מולדת כבושה.

● כותרות פרוזאיות

„סדר נשים“ הוא ספרו החמישי של אשר רייך. שני קבצי השירים האחרונים, תמונת מצב“ (1975) ו„מראה מקום“ (1978) נשאו כותרות דו-משמעיות, המכילות גם יחידות משמעות מתחום הצבאיות והספרנות. הכותרת האחרונה ניתרגמה לאנגלית בשם View of the Land ואיבדה כמוכן את מש-מעוטה השנייה (עיול ביבליוגראפי), הרומזת אולי לעיבדה, שנכללו בספר גם שירים מי קיבוץ קודם. גם ב„סדר נשים“ כלולים שירים מן הקיבוץ שקדם לו, מתוך גלריית הנשים שב„מראה מקום“, עובדה המעניקה לכותרתו משמעות נוספת: הסדר שבו מאורגנות דמויות הנשים בספר אי בתודעתו של מחברן (ואולי רומזת לכאוס שבסדר נשים).

מכל מקום, כותרות כאלה, המכילות גם משמעויות „יבשות“ ו„פרוזאיות“ כביכול, ראשיתן אם אינני טועה בקובצי שיריו של משה דור — „צו עיקול“ (1960) ו„מעבר הציה“ (1962), ולאחרונה הפכו לאופנה ו החלו להתארח בקביעות בסיפורת, בשירה ובביקורת („זכרון דברים“ של יעקב שבתאי, „פרוטוקול“ של בן-נר, „תצפיות“ של אבא קיבנר ו„כיוון אורות“ של דן מירון הן כמה דוגמאות בולטות לשימוש בכותרת דו-מש-מעית, המגייסת את תחומי המשפטים, הצבא והמוסך לשדה הספרות).